

УДК 378:005.963.1:373.3

*Яцишин Н.П.*, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних спеціальностей ВНУ імені Лесі Українки

*Сахарчук О.В.*, студентка 5 курсу Педагогічного інституту ВНУ імені Лесі Українки

## **АКТУАЛІЗАЦІЯ МОВЛЕННЕВОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ У КОНТЕКСТІ БОЛОНСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ (ІНШОМОВНИЙ АСПЕКТ)**

У статті розглянуто один з найважливіших аспектів підготовки вчителів початкової школи – їх мовленнєвої підготовки, яка набуває особливого значення в умовах інтеграції України до європейського освітнього простору.

**Ключові слова:** вчитель початкової школи, мовленнєва підготовка, інтеграція, європейський освітній простір.

**Яцишин Н.Ф., Сахарчук О.В. Актуализация языковой подготовки учителей начальной школы в контексте Болонского образовательного процесса (иноязычный аспект).** В статье рассмотрен один из важнейших аспектов подготовки учителей начальной школы – их языковой подготовки, приобретающей особое значение в условиях интеграции Украины к европейскому образовательному пространству.

**Ключевые слова:** учитель начальной школы, языковая подготовка, интеграция, европейское образовательное пространство.

**Yacishin N.P., Sakharchuk O.V. Aktualization of language preparation of primary school teachers in the context of Bologna educational process (foreign language aspect).** The article deals with one of the major aspects of primary teachers

preparation; their language preparation which nowadays takes special significance in the conditions of integration of Ukraine into to European educational space.

**Key words:** primary school teacher, language preparation, integration, European educational space.

**Постановка наукової проблеми та її значення.** Університетська педагогічна освіта знаходиться у стані реформування: змінюються провідні концепції, розробляються нові підходи як у самій педагогіці, так і в системі фахової підготовки вчительських кадрів, в тому числі й для початкової школи. Головним стратегічним напрямом розвитку вищої освіти України на сучасному етапі є інтеграція вищої освіти України до європейської освітньої системи в умовах приєднання до Болонського процесу. Це стало для нашої країни передумовою для перетворень у більш широкому, загальному процесі європейської інтеграції. Участь у ньому є своєрідним показником ефективності реформування освітньої системи.

На сучасному етапі розвитку системи освіти актуальною є проблема її модернізації. Тому важливе значення надається питанню підготовки кваліфікованих працівників освіти. В цих умовах, особливої значущості набуває проблема мовленнєвої підготовки вчителя початкових класів у період навчання у вищих навчальних закладах освіти. Так як зростає потреба у спілкуванні та співпраці між країнами та народами з різними мовами та культурними традиціями, то сучасна освіта невідкладно потребує підготовки вчителя, який добре володіє іноземними мовами. Як слушно зауважує з цього приводу доцент І.Ф. Лощенова, постає необхідність більш активного насичення навчально-виховного процесу університету культурними компонентами, оскільки саме вони створюють умови для духовного становлення особистості, а загальнолюдські цінності культури уможлиблюють забезпечення нових соціокультурних потреб. Готовність вступити до міжкультурного спілкування з використанням іноземної мови – одна з головних цілей навчання іноземної мови на сучасному етапі [3, с. 131].

*Огляд літератури.* Проблема підготовки вчителів початкових класів в Україні має свою історію і пов'язана з іменами К. Ушинського, Б. Грінченка, С. Русової, А. Макаренка, В. Сухомлинського та інших. Так, А. Макаренко вважав, що мова є складовою педагогічної майстерності вчителя. Це інструмент професійної діяльності педагога, за допомогою якого можна розв'язати різні педагогічні завдання: створити щирю атмосферу спілкування у класі, встановити контакт з учнями, зробити складну тему уроку цікавою, а процес її навчання – привабливим. Він наголошував на тому, що володінню мовленням як засобом професійної діяльності потрібно вчитися, і що вчитель повинен так говорити, щоб діти відчули в його словах волю, культуру, особистість. Мовлення вчителя – це мовлення, пристосоване для розв'язання специфічних завдань, що виникають у педагогічній діяльності, спілкуванні [5, с. 247].

На сучасному етапі проблема підготовки вчителя початкових класів досліджувалася в Україні та в Російській Федерації в різних напрямках: педагогічна система підготовки вчителів початкових класів (Л. Хомич); формування готовності студентів до активізації художньої діяльності молодших школярів (О. Біла); підготовка студентів до навчання техніки читання дітей шести – семи років (Н. Ковальова); критеріально-орієнтоване тестування в системі формування професійної готовності вчителя початкових класів (О. Івлієва); формування творчої особистості вчителя (Н. Кічук); організація самостійної роботи студентів педагогічного училища в умовах особистісно орієнтованого навчання (М. Сичова); педагогічне краєзнавство в підготовці майбутніх учителів початкових класів до гуманітаризації навчання (В. Матіяш) та ін.

Наприклад, наближено до теми нашого дослідження розглядає важливі питання педагогічної освіти в умовах формування загальноєвропейського освітнього простору Л. Пуховська. Її монографія “Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності” (1997) визначає ціннісні орієнтації професійної підготовки вчителів і закликає до утвердження нових цінностей,

пов'язаних з пошуком мультикультурної, мультиетнічної та мультилінгвістичної моделі підготовки вчителя XXI століття [7].

Ознайомлення з відповідними документами Ради Європи свідчить, що інституції ЄС розгорнули поетапну роботу з формування спільних підходів до розвитку педагогічної освіти в межах єдиного освітнього простору. Спільним пріоритетом як у шкільній, так і в педагогічній освіті визнано досконале і більш різноманітне вивчення рідної та інших європейських мов з перспективною переходу до двомовності або багатомовності. Що стосується загальних підходів до проблеми мови як суттєвого інструменту європейського єднання, то в головних документах з питань європейського виміру вчителя пропонується перебороти мовні бар'єри і рухатись у напрямку мультилінгвістичності [7, с. 33].

Таким чином, названі вище, як і інші дослідження цієї проблематики, є актуальними і своєчасними.

**Метою пропонованого дослідження** є висвітлення ключових проблем, пов'язаних з професійної підготовкою вчителів початкової школи, зокрема з їх мовленнєвою підготовкою, у контексті інтеграції України до європейського освітнього простору.

**Виклад основного матеріалу.** Загальновизнано, що мовлення є універсальним знаряддям міжособистісної взаємодії (у педагогічній практиці – вчителя з колегами, керівниками, учнями, їх батьками). Аналізуючи мовлення педагога, часто використовують вираз “комунікативна поведінка”. Вербальна (лат. verbalis, від verbum – слово) комунікація (лат. communicatio – зв'язок, повідомлення) – процес взаємообміну інформацією за допомогою мови (усної, писемної, внутрішньої), який відбувається за своїми внутрішніми законами, вимагає активної розумової діяльності та ґрунтується на певній системі усталених норм [6, с. 23 – 37].

У педагогічному процесі мовлення вчителя, включаючи й іншомовлення, застосовується для повідомлення знань (інформація, навчання); формування навичок і умінь (навчання); спонукання до безпосередніх дій (навіювання,

переко­нуван­ня); ви­роб­лен­ня мо­тивів, по­треб, ус­тановок, цін­ностей, о­рієнта­цій (пе­ре­ко­нуван­ня); впливу на емо­ційну сферу то­що. Воно є не тіль­ки за­со­бом спіл­куван­ня, а й пред­ста­вляє ді­йс­ність у свідомості уч­ня. Ос­но­ву пе­да­го­гіч­ного мов­лен­ня ста­но­вить змі­стовне і ба­гато­гран­не сло­во вчи­теля. Різ­ни­ми сво­їми гра­ня­ми во­но впли­ває на лю­дську пси­хіку, ін­телект, уяву, по­чуття. Вчи­тель, ви­слов­люю­чи ін­фор­ма­цію, має дос­те­мен­но розу­міти, до розу­му, уяви уч­ня чи до його по­чуттів він звер­тається. За не­об­хід­ності впли­ну­ти на ін­телект уч­ня він по­винен до­мо­гтися пе­ред­усім ло­гіч­ності і пе­ре­кон­ливості ви­слов­люван­ь. Як­що вплив спря­мо­ваний на уяву, то його спо­со­би по­винні бу­ти об­раз­ни­ми і яс­кра­ви­ми.

У цьо­му про­це­сі, на на­шу дум­ку, не менш ак­ту­аль­ним про­дов­жує за­ли­шатись і пра­гма­тич­ний а­спект, пов’язаний з фор­му­ван­ням пев­ного ком­плек­су ін­шо­мов­них роз­мов­них на­вичок і вмінь. Не за­глиб­люю­чись у сут­ність спе­ци­фіч­них при­йо­мів і за­со­бів на­вчан­ня іно­зем­ній мові, ви­ді­ли­мо те спі­льне, що про­яв­ляється і в про­це­сі мов­лен­ня рід­ною мовою, і в ін­шо­мов­лен­ні.

Ре­зуль­та­том про­це­су мов­лен­ня є текст – су­куп­ність ре­чень (кіль­кох чи ба­гатьох), по­слі­дов­но об’єд­наних змі­стом, роз­гор­ну­тих у часі і по­бу­до­ваних за пра­ви­лами пев­ної мов­ної си­сте­ми. За­вдя­ки тек­сту від­бу­вається від­тво­рен­ня ус­ного мов­лен­ня.

В ус­но­му мов­лен­ні вчи­телі ви­ко­ри­сто­вують пе­ре­ва­жно про­сті ре­чен­ня, по­єд­нані су­ряд­ним або під­ряд­ним зв’яз­ком, ча­сто – не­пов­ні (від­сут­ність пев­них членів ре­чен­ня ко­пен­сується жес­та­ми, мі­мі­кою), оскіль­ки змі­ст ви­слов­люван­ь не­рід­ко не ви­ма­гає склад­них син­так­сич­них кон­струк­цій, які від­об­ра­жали б ло­гі­ко­грам­атич­ні зв’яз­ки між їх ча­сти­нами. Роль ін­тона­ції при цьо­му від­по­ві­дає на­ста­нові пе­да­го­гіч­ного мов­лен­ня.

Різ­но­ви­да­ми мов­лен­ня вчи­теля є:

а) мо­но­лог (мо­но­ло­гіч­не мов­лен­ня) – три­вале, од­но­сто­рон­нє го­во­рін­ня, не роз­ра­хо­ване на не­га­йну сло­вес­ну ре­ак­цію у від­по­відь; акт три­ва­лого і ці­лес­пря­мо­ваного впли­ву на слу­хачів;

б) діалог (діалогічне мовлення) – мовлення безпосередньо протиставлених один одному мовців, ланцюг словесних взаємодій, з підключенням, при необхідності, іншомовного контексту (порівняльний мовленнєвий аспект).

Писемне мовлення – мовлення, зафіксоване на папері за допомогою спеціальних графічних знаків. Воно адресується суб'єкту комунікації і розраховане на зорове сприйняття.

У своєму писемному мовленні вчитель повинен обґрунтовано використовувати мовні засоби, упорядкованість нотаток. Викладаючи власні думки на письмі, він може кілька разів повертатись до написаного, виправляти, перефразувати, доповнювати, досконало добирати слова.

Комунікативна поведінка вчителя оцінюється відповідно до того, що і як він говорить, які в нього жести, рухи, вираз обличчя, який підтекст мають його слова, на яку реакцію учнів розраховані.

Педагогічна ефективність комунікативної поведінки вчителя передусім залежить від того, який стиль спілкування з учнями притаманний учителеві, які в нього установки на взаємодію з учнями, якою мірою він відчуває психологічні особливості ситуації мовлення.

У вчителів, стиль спілкування яких з учнями будується на основі дружнього ставлення до них, комунікативна поведінка завжди спрямована на встановлення особистісного і пізнавального контакту, створення ситуації спільних роздумів і переживань.

Вимоги до комунікативних якостей мовлення вчителя зумовлені функціями, які воно (мовлення) виконує в педагогічній діяльності. Головними серед них виступають такі:

1) комунікативна – встановлення і регуляція взаємовідносин між учителем і учнем, забезпечення гуманістичної спрямованості розвитку учнів. Це одна з провідних функцій мовлення педагога. Її мета – допомогти вчителю налагодити взаємодію зі своїми вихованцями, побудувати виховання (навчання) на засадах співробітництва і співтворчості.

2) Психологічна – створення умов для забезпечення психологічної свободи учня, прояву індивідуальної своєрідності його особистості; зняття соціальних затисків і перешкод, які заважають цьому.

Тут йдеться про ситуації, коли виникає потреба психологічно захистити учня: підкреслити повагу до нього як особистості, піднести його авторитет, зняти страх перед можливою невдачею, заохотити зусилля для досягнення успіху. Мовлення вчителя в цих ситуаціях може бути тим інструментом, за допомогою якого знімається невпевненість учня в собі, ініціюються його активність, творчість, вселяється віра в можливості самореалізації, досягнення позитивних результатів у діяльності. Вибір мовленнєвих моделей учителем тут здійснюється не з позиції “ти повинен”, “зобов’язаний”, а з позиції “ти маєш право”.

3) Пізнавальна – забезпечення повноцінного сприймання навчальної інформації учнями, формування в них особистісного, емоційно-ціннісного ставлення до знань.

Матеріал, що його викладає вчитель, нерідко закріплюється надовго в пам’яті учнів саме завдяки особливостей його мовлення: зберігаються емоційне забарвлення голосу вчителя, його інтонації, ритміка, характер вимовляння окремих слів. Але педагогічна доцільність мовлення вчителя полягає в тому, щоб не тільки передати учням знання, а й сформувати в них емоційно-ціннісне ставлення до знань, викликати потребу керуватися цими знаннями у своєму житті, зробити їх основою власних переконань. Розв’язати це завдання вчитель зможе лише тоді, коли він буде не просто інформувати знання, а й впливати на свідомість, почуття учнів, спонукати їх до співроздумів співпереживань під час сприйняття навчального матеріалу.

4) Організаційна – забезпечення раціональної організації навчально-практичної діяльності учнів. Вона підкреслює роль мовлення вчителя у розв’язанні таких завдань уроку, як організація ефективного навчального слухання учнів, забезпечення оптимального темпу пізнавальної діяльності, творчого робочого самопочуття учнів на уроці [4, с. 112 – 116].

Існують такі шляхи у формуванні мовленнєвої культури:

1. Самоконтроль і розвиток культури мовлення, створення установки на оволодіння літературною мовою в різних ситуаціях спілкування.

Його суть полягає у вихованні звички і потреби в постійному навчанні і підвищенні рівня своєї культури мовлення.

Особливу увагу слід приділити питанням правильності і чистоти мови. Важливе значення тут має робота з тлумачними лексичними словниками, словником із словотворення та ін.

Важливо свідомо орієнтувати себе на оволодіння літературною мовою в найрізноманітніших ситуаціях – не тільки при розв'язанні ділових питань, проблем, а й у спілкуванні з друзями, батьками, незнайомими людьми.

2. Самоконтроль і розвиток умінь виразного мовлення.

Виразність мовлення досягається вмільм інтонуванням залежно від змісту, умов спілкування, а також шляхом доречного вживання зображальних засобів (епітетів, метафор, порівнянь), засобів образності словесної наочності.

3. Самоконтроль і розвиток комунікативних умінь, здібностей, соціальних установок у спілкуванні. Продуктивна мовленнєва комунікація вчителя передбачає розвиток у нього низки спеціальних здібностей: соціально-перспективний (розуміти внутрішній стан людини через сприйняття його зовнішньої поведінки), здатність до ідентифікації (здатність поставити себе на місце іншої людини й передбачити її можливу реакцію), саморегулювання своїм психічним станом у спілкуванні.

4. Розвиток загальних психофізичних особливостей своєї особистості, які є передумовою оволодіння вміннями професійно-педагогічного мовлення.

Йдеться, насамперед, про розвиток уяви (відтворюючої і творчої), асоціативної і образної пам'яті. Обов'язковою умовою виразності мовлення вчителя є бачення ним тих предметів, подій, про які він розповідає. Тому необхідно розвивати в собі вміння бачити, відчувати навколишній світ у звуках, барвах, картинах і відтворювати своє бачення в слові [1, с. 48 – 51].



Мовлення вчителя – важливий показник рівня його інтелігентності, освіченості, загальної культури. Воно може слугувати інструментом продуктивного розв’язання педагогічних завдань за певних умов:

➤ По-перше, професійне мовлення вчителя повинно відповідати вимогам культури мови. Його умовою є знання мови, адже мовлення є засобом існування, використання мови.

➤ Під терміном “культура мови” розуміють відповідність її не тільки сучасним літературним нормам (акцентологічним, синтаксичним), а й іншим якостям, які свідчать про її комунікативну досконалість. Це точність, логічність, чистота, виразність, багатство, доцільність.

➤ По-друге, професійне мовлення вчителя має бути своєрідною “словесною дією”, мета якої – здійснення інтелектуального, емоційно-вольового, морального впливу на учнів. Слово справжнього вчителя переконує, навіює, викликає в учнів відповідні почуття, формує їхнє ставлення до того, про що він говорить.

➤ Третя умова ефективності професійного мовлення вчителя – його спрямованість, зверненість до учнів. Головна мета спрямованості мовлення – викликати учнів до діалогу з учителем, залучити їх до співпраці, створити атмосферу співроздумів і співпереживання.

Обов’язковою передумовою ефективності професійного мовлення вчителя є також володіння його технікою.

**Висновки.** В ході Болонського процесу освіта поступово перетворюватиметься в світовий ринок, де пануватиме принцип конкуренції, за яким на перший план виходять професійні якості працівників. Як вважають фахівці, професійна компетентність і готовність є основою, підґрунтям, на якому базуються професіоналізм і його найвищий прояв – педагогічна майстерність, якої з досвідом роботи може досягти кожен вчитель за умови постійного саморозвитку, самовдосконалення [2, с. 189 – 194].

Таким чином, сучасний педагог повинен вміти результативно спілкуватися з іншими людьми, за допомогою слова успішно впливати на їхню поведінку, пропагувати серед них свої життєві цінності, виявляти особистісні риси в процесі комунікації. Завдяки професійно-педагогічному мовленню вчитель має змогу оптимально розв'язувати педагогічні завдання на прогнозованому професійному рівні. За допомогою слова, зв'язного мовлення, вміло підібраного тексту він ефективно передає інформацію, організовує учнів на сприймання, запам'ятовування і відтворення матеріалу. Саме такі риси повинні закладатися майбутнім вчителям початкової школи під час їх навчання у вищій школі.

### *Література*

1. Бондаренко О.Ф., Бігич О.Б. Сучасні тенденції професійної підготовки вчителя іноземної мови для початкової школи / О.Ф. Бондаренко, О.Б. Бігич // Іноземні мови. – 2002. - №4. – С. 48-51.
2. Волович В. Болонський процес і нова парадигма освіти в Україні / В. Волович // Соціологія: теорія, метод, маркетинг. – 2004. - №4. – С. 189-194.
3. Лощенова І.Ф. Актуалізація лінгвокраїнознавчих знань студентів як чинник розвитку готовності до міжкультурної комунікації / Ірина Феліксівна Лощенова // Педагогічні науки. Наукові праці. Том 50. Випуск 37. – С. 131. Режим доступу до журн.: <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/naukpraci/pedagogika/2006/50-37-23.pdf>
4. Лучкіна Л. Мовна й мовленнєва підготовка майбутніх учителів технічних дисциплін у світлі теорії мовленнєвої діяльності / Л.В. Лучкіна // Педагогіка і психологія. – 1999. - №4. – С. 112-116. – Бібліогр.: 10 назв.
5. Макаренко А. Про мій досвід / Антон Семенович Макаренко // Твори: В7Т. - Т.5. – К., 1990. – 310 с.
6. Обучение иностранным языкам: [отв. ред. М.К. Колкова]. – СПб.: КАРО, 2003. – 320 с. – (Материалы для специалиста образовательного учреждения).
7. Пуховська Л.П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності: Монографія / Л.П. Пуховська. – К.: Вища школа, 1997. – 180 с.